

İslam Hukukunda Zekâtın Toplumsal Fonksiyonu

The Social Function of Zakât in Islamic Law

Esma Yeşilyurt^a Mehmet Onur^b ^a Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğrencisi, batmanesmanur@gmail.com^b Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslami İlimler, İslam Hukuku, Hatay/Türkiye, mehmet.onur@mku.edu.tr

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Mehmet Onur

Abstract	Öz
This study aims to examine the social function of zakat in Islamic law. As one of the fundamental acts of worship in Islam, zakat is a significant financial obligation that seeks both individual purification and social balance. The study first examines the conceptual framework of zakat, its foundations in the Qur'an and the Sunnah, and the views of the classical schools of Islamic jurisprudence. It then evaluates the historical practices of zakat, the role of the Bayt al-Mâl, the duties of zakat officials, and the development of distribution mechanisms. The study also addresses the effects of zakat on reducing poverty, balancing income distribution, ensuring social justice, and strengthening social solidarity. In addition, contemporary approaches to the institutionalisation of zakat and the practical challenges faced by Muslim societies today are analysed. The findings indicate that zakat is not merely an individual act of worship; rather, it is a mechanism that directly influences the social structure and institutionally supports social justice and solidarity. In this respect, it is concluded that zakat constitutes an important instrument of social policy in both classical and contemporary contexts.	Bu çalışma, İslam hukukunda zekâtın toplumsal fonksiyonunu ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Zekât, İslam'ın temel ibadetlerinden biri olarak hem bireysel arınmayı hem de toplumsal dengeyi hedefleyen güçlü bir mali ibadet niteliği taşımaktadır. Araştırmada öncelikle zekâtın kavramsal çerçevesi, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'teki dayanakları, klasik fıkıh mezheplerinin görüşleri incelenmiş; ardından zekâtın tarihsel süreçteki uygulamaları, Beytül-mâlin rolü, zekât memurlarının görevleri ve dağıtım mekanizmalarının oluşumu değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca zekâtın fakirliğin azaltılması, gelir dağılımının dengelenmesi, sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Modern dönemde zekâtın kurumsallaştırılmasına yönelik yaklaşımlar ve Müslüman toplumların günümüzde karşılaştığı uygulama sorunları da analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, zekâtın yalnızca bireysel bir ibadet olmadığı; toplumsal yapıyı doğrudan etkileyen, sosyal adalet ve dayanışmayı kurumsal düzeyde destekleyen bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle zekâtın hem klasik hem çağdaş bağlamda önemli bir sosyal politika aracı niteliği taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Keywords: Zakat, Islamic Law, Social Justice, Bayt al-Mâl, Poverty, Social Solidarity	Anahtar Kelimeler: Zekât, İslam Hukuku, Sosyal Adalet, Beytül-mâl, Fakirlik, Toplumsal Dayanışma

1. Giriş

İnsanlar var olduğundan bu yana toplumsal adaleti sağlama çabası, hukuk sistemlerinin temel motivasyonlarından biri olmuştur. İslam hukuku da bu çerçevede yalnızca bireysel ibadetleri değil, aynı zamanda toplumsal refahı önceleyen kuralcı bir sistem olarak öne çıkar. Bu sistemin ana kaynağında, yani merkezinde yer alan zekât, yalnızca dinî bir görev değil, aynı zamanda ekonomik dengeyi sağlama potansiyeline sahip bir sosyal kurumdur. Başlıca ekonomik sistemlerin gelir dağılımındaki dengesizliklere dair sunduğu çözümlerin tahlili ve bu çözümlerin zekât sistemiyle mukayeseli analizi, araştırmanın odağını oluşturmaktadır.

Zekât kelimesini ele alacak olursak, temeline indiğimizde onu bir paylaşım olarak görebiliriz. Zekât, elinde olanı paylaşmaktır. Ekonomik gücün belirli kişilerde birikmesini engellemek, sosyal çatışmayı ve ekonomik adaletsizliği azaltmak, toplumsal birlik ve beraberliği kurumsallaştırmak gibi çok yönlü işlevleri vardır. Zekât, sadece yapılan bir yardım değil, toplumun bütün basamaklarını birbirine bağlayan bir hukuk ve ahlak köprüsüdür.

İslam'ın beş şartı vardır ve bunlardan biri de zekâttır. Bu bir ibadettir ve sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir ibadettir. Hem bireysel hem de toplumsal etkileri vardır. Bununla birlikte, zekâtın hem maddi hem de manevi bir yükümlülük yönü vardır. Zekâtın verilmesi için Allah'ın belirlediği kurallara uyulması gerekir. Zekât, fakir ile zengin arasında denge sağlar, aralarındaki bağı güçlendirir ve zekât verenin Allah ile olan bağı kuvvetlendirir.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok farz ibadet yer almakta olup bunların başında namaz gelmektedir. Namaz ile çokça anılan zekât, toplumun ekonomik dengesini gözetmeyi, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri en alt seviyeye indirmeyi, toplumsal dayanışmayı, birlik ve beraberliği güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, zekâtın İslam hukukundaki konumundan hareketle onun birey ve toplum üzerindeki etkilerini ele almaktır. Bu kapsamda fakirliğin azaltılması, sınıf çatışmalarının önlenmesi ve sosyal uyumun sağlanması gibi boyutlar analiz edilmektedir. Başlıca ekonomik sistemlerin gelir dağılımındaki adaletsizliklere yönelik geliştirdiği perspektiflerin analizi ve bu yaklaşımların zekât müessesesiyle mukayeseli değerlendirmesi, bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

2. İslâm Hukukunda Zekât'ın Kavramsal Çerçevesi

2.1. Zekât Kavramı ve Farz Kılınışı

Zekât, Arapçada "زكاة" (zekâh) kelimesinden türeyen bir kavram olup İslam dininde Müslümanlara farz kılınan beş şarttan biridir. Zekât kelimesinin manasına bakılacak olursa, sözlükte artma, çoğalma, arttırma, övgü ve bereket gibi anlamlara gelmektedir. Mastarı zekâen (زكاًء) şeklinde gelen kelime, artmak, çoğalmak, temizlenmek ve bereketlenmek anlamlarını da ihtiva eder. Râgıb el-İsfahânî'ye göre zekât, bir şeyin artmasını, Allah'ın nimet ve ihsanını ifade etmektedir. Zekâtın hem maddi hem de manevi yönleri vardır. Buradaki tanım ise maddi bir ibadetin temsiliyi ifade etmektedir (İbn Manzûr, 1414/1994, 14, 358).

Araplar, bir ekinin veya tarlanın bolluk ve bereketlenmesi için زكاًء ifadesini kullanırlar (Râgıb el-İsfahânî, 1996, s. 380). Aynı şekilde زكاًء ifadesi hem nesneler hem de insanlar için kullanılmaktadır. İnsan için kullanıldığı zaman bu ifade, bireyin iyi bir olguya sahip olduğunu veya elverişli bir durumda bulunduğunu belirtmektedir. Başka bir açıdan bakılacak olursa, bir eşya için kullanılan zekât kavramı, o eşyanın nemalanmasını veya artmasını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Zekâta bu ismin verilmesinin sebeplerinden biri, malı çoğaltması ve bereketlendirmesidir. Serahsî'ye göre zekât, hem bu dünyada malın bereketlenip artmasına hem de ahirette sevabın çoğalmasına vesile olduğu için bu ismi almıştır. Aynı zamanda zekât, mükellefi günahlarından arındırıp manevi bir temizliğe ulaştırdığı için de bu anlamla ilişkilendirilmiştir (Serahsî, 1989, 2, 149).

Zekât; Kur'an-ı Kerim'de belirlenen sınıflara harcanmak üzere, dinen zengin sayılan Müslümanların mal varlığından alınan belirli payı ifade eder. Örfî kullanımda ise bu miktarın maldan ayrılıp verilmesi işlemine zekât adı verilir. Zekâtın fikhî ve ıstılâhî yönüyle birden fazla tanımı yapılmış olup, bu tanımlardan bazıları şöyle ifade edilmektedir: Zekât, belli bir mal varlığının belirlenmiş bir miktarının, belirlenmiş yerlere ve kişilere verilmesiyle yerine getirilen bir ibadettir. Müslümanların ibadet hayatında büyük bir öneme sahip olan zekât ibadetinin ıstılâhî anlamdaki bir diğer ifadesi ise, belirlenen bir mal varlığına malik olan mükellefin, bu maldan belirlenen miktarı Kur'an-ı Kerim'de belirtilen yerlere vermesidir.

İslam dininde bazı ibadetler farz, bazıları vacip, bazıları ise sünnettir. Konumuz olan zekât ibadeti ise Müslümanlara hicretten iki yıl sonra Medine'de farz kılınmıştır (Din İşleri Yüksek Kurulu, t.y.). Hem mali hem de manevi yönü bulunan, ancak ağırlıklı olarak mali bir ibadet niteliği taşıyan zekât, Tevbe Suresi'nin 60. ayetinin inmesiyle farz kılınmıştır:

"Zekâtlar (sadakalar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolda kalmışlara mahsustur. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Kur'an-ı Kerîm, Tevbe, 9:60)

2.2. Zekâtın Kur'an-ı Kerîm'deki Kapsamı

Kur'an-ı Kerîm'e bakacak olursak, sosyal dayanışmanın, sosyal adaletin ve ekonomik dengenin temel basamakları açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Zekât, Kur'an-ı Kerîm'de birçok yerde namaz ile ele alınmıştır (Bakara 2/43, Tevbe 9/11 vb.). Zekât, bireysel bir ibadet olmasının yanında, aynı zamanda toplumsal mutluluğun ve huzurun sağlanmasına katkı sunan, Allah tarafından emredilmiş bir ibadet olarak değerlendirilebilir (TDVİA, "Zekât"). Kur'an-ı Kerîm'de zekât tabiri hem mali yardım anlamında hem de manevi açıdan ruhen ve bedenlen arınma, rahatlama ve temizlik anlamında kullanılmaktadır.

Bu da aslında zekâtın hem kişiyi hem de malı arındırdığına işaret etmektedir. Buna örnek olarak Tevbe Suresi'nin 103. ayeti verilebilir:

"Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın. Bir de onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için bir huzur vesilesidir. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Çelik, t.y., Tevbe 9:103).

Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerîm'de zekâtın yalnızca bireysel yardım aracı olan mali bir ibadet olmadığı, aynı zamanda toplumsal etkisinin de oldukça büyük olduğu ifade edilmektedir. Bu yönüyle zekât hem maddi hem de manevi boyutları bulunan bir ibadettir (TDVİA, "Zekât"). Bundan dolayı zekât, Kur'an-ı Kerîm'de ideal İslam ümmetinin, ideal bir İslam toplumunun ve devlet düzeninin inşasında merkezî unsurlardan biri olarak yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'in Bakara 2/177, Nisâ 4/77 ve En'âm 6/141 ayetlerinde zekât, merhametin ve adaletin sağlanmasına hizmet eden bir ibadet olarak ele alınmaktadır. Haşr Suresi'nin 7. ayetine bakacak olursak:

"Allah'ın, fethedilen bölgelerin halkından barış yoluyla elde ederek Resûlü'ne nasip kıldığı mallar (fey); Allah'a, Peygamber'e, onun yakın akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Bu paylaşım düzeniyle servetin yalnızca zengin bir azınlığın elinde birikerek toplumun geri kalanından kopuk bir güç hâline gelmesi engellenmektedir. Dolayısıyla müminler, Peygamber'in kendilerine sunduğu hükümleri benimsemeli ve onun yasaklarından sakınmalıdırlar. Allah'a karşı gelmekten kaçınılmalıdır. Zira O'nun azabı oldukça çetindir." (Çelik, t.y.).

2.3. Zekâtın Bireysel ve Toplumsal Hedefleri

Geçmişten günümüze insanlar, sosyal varlıklar olarak hayatlarını sürdürmüş ve bu şekilde varlıklarını devam ettirmişlerdir. İnsanlar yaşamları boyunca, kendilerini yaratan Yüce Allah tarafından bir eğitime tabi tutulurlar. Zekât, Müslümanların yılda bir defa ekonomik, yani mali olarak yerine getirdikleri bir ibadet çeşididir. Zekâtın bireyler üzerinde önemli ve anlamlı etkileri vardır. Zekât, kişiyi cimrilikten alıkoyar. Yüce Allah, kutsal kitabı Kur'an-ı Kerîm'de kötü duyguları, cimrilik gibi veya buna benzer davranışları kesin ve sert bir ifadeyle eleştirmiş; aynı zamanda insanoğlunu bu ve benzeri duygulardan uzak durması konusunda uyarmıştır (Kur'an-ı Kerîm, Nisâ 4:36-37, 128; Tegâbün 64:16). Zekât vermek, kişiyi ahlaki açıdan zenginleştirir, cimrilik hastalığına düşmesini engeller ve onu bu kötü huydan korur.

Zekâtın önemli etkilerinden bir diğeri ise bireyi iç huzura ulaştırmasıdır. Bireyin zekât vermesi vicdani bir rahatlama sağlar, toplumsal bilinci artırır ve Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağını güçlendirir. Bu şekilde bilinçli Müslüman bireylerin yetişmesine katkı sağlanmış olur. Toplumdaki her ferдин yaşamını idame ettirebilmesi ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi esas alınmaktadır. Bu temel ihtiyaçlara ulaşamayan kişilerin hayatın dışına itilmeden, onlara farklı imkânlar sunularak yaşamın içinde tutulması ve hayata dâhil edilmeleri amaçlanmaktadır (Karaman, t.y.). Yüce Allah da İslam dini açısından bu hususta çözüm olarak zekâtı öne çıkarmaktadır.

Varlıklı ve mal sahibi zengin kişiler ile ihtiyaç sahibi fakir kişiler arasında ekonomik açıdan bir dayanışma ve bütünleşme sağlayan zekâtın, aynı zamanda toplumsal güvenliği ve toplumsal barışı güçlendirdiğini, bu alanlara önemli katkılar sunduğunu da belirtmek gerekir (Bilen & Terzi, 2019, s. 144).

Zekâtın bir diğer önemli etkisi ise sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesine katkı sağlamasıdır. Zekât, farklı hizmet alanlarında ve kamusal alanda da kullanılabilir. Buna örnek olarak devlet, zekât sayesinde elde edilen mali kaynağın belirli bir kısmını ihtiyaç sahibi fakirlere ve ailelere aktararak toplumdaki ekonomik dengenin sağlanmasına belirli ölçüde katkıda bulunabilir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013, ss. 49-52). Zekâtın sosyal adaletin sağlanmasına da önemli katkıları bulunmaktadır. İslam dininde gelir dağılımında dengeyi sağlamaya yönelik birçok kurum ve mekanizma bulunmakta olup, zekât bunların en önemlisidir.

3. İslam Hukukunda Zekât Yükümlülüğü Bakımından Şartlar

3.1. Zekâtın Sahih Olmasının Şartları

Zekâtın geçerli olabilmesi için belirlenen bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu ibadetin yerine getirilmesi sırasında uyulması gereken bazı temel hususlar bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

3.1.1. Niyet

Hadislerde ve ayetlerde zekâtın birçok kez namaz ile anılması, zekât ibadetinin önemini ve farz oluşunu göstermektedir. Bu durum, kişinin Allah'ın kendisine farz kıldığı zekâtı vermeye niyet etmesi gerektiği anlamını taşımaktadır. Niyet edilirken, "şu cinsten" veya "bu cinsten" şeklinde bir belirleme yapmasına gerek yoktur. Sadece zekât verdiğine niyet etmesi yeterlidir (Karadâvî, t.y., 1, 164). Zekât verileceği zaman niyet farzdır. Kişinin bu zekâtı verdiğine dair kalben niyet etmesi veya bunu içinden geçirmesi yeterlidir. Dil ile ifade etmesine gerek yoktur.

3.1.2 Temlik

Burada zekâtı verecek kişi zekâtı almaya ehil olabilecek kişiye vermesidir. Temlik zekâtın bir rüknüdür, Tevbe suresi 60. Ayette zekâtın kimlere verileceğini hususundan bahsedilir (TDVİA, "Zekât").

3.2. Zekât Kime Verilir

Zekâtın verileceği kişiler Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Suresi, 60. Ayetinde sekiz sınıftan açıkça bahsetmiştir. Bu sekiz sınıf;

1. Fakirler
2. Miskinler
3. Zekât Görevlileri
4. Müllefe-i Kulub
5. Rikab
6. Borçlulara
7. Allah yolunda cihâd edenlere
8. Yolda kalmışlara

3.3. Zekât Verebilecek Birey ve Şartları

Zekât ibadetine kişinin mükellef, yani sorumlu sayılabilmesi için belirli şartları taşıması gerekmektedir. Zekât vermekle yükümlü olan bireylerde aranan şartlar şu şekilde sıralanabilir:

3.3.1 Müslüman Olması

Zekât, ancak Allah'ın indirdiği son dine ve son kitaba inanan Müslümanlara farzdır. Bu nedenle Müslüman olmayan bireylerin zekât verme sorumluluğu bulunmamaktadır. Bunun sebebi, zekât ibadetinin yalnızca İslam dinine özgü bir ibadet olmasıdır (Nevevî, 1991, 2, 149; Kâsânî, 2003, 2, 4; İbn Rüşd, 2, 5; İbn Kudâme, 1968, 2, 464). Nitekim Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde yer alan "zekât verin" şeklindeki emir kipindeki ifadelerin muhatabı Müslüman kadın ve erkeklerdir (Kur'an-ı Kerim, Bakara 2:43, 110, 215; Tevbe 9:71). Bu durum, zekât ibadetiyle sorumlu olan kişilerin yalnızca Müslümanlar olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla zekât, muhatabı yalnızca Müslümanlar olan bir ibadet niteliği taşımaktadır.

3.3.2 Akıllı ve Buluş Olması

Zekâtla yükümlü olabilmek için kişinin akıllı ve buluş çağına ermiş olması gerekmektedir. Buluş çağına ermek, bir Müslümanın dinî açıdan erginlik çağına ulaştığı dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde birey, Allah tarafından kendisine yüklenen sorumluluk ve görevleri yerine getirme yükümlülüğü altına girmiş olur. Ergin olan kişi, dinen artık yetişkin olarak kabul edilir. Bu dönem aynı zamanda fiziksel açıdan ergenlik dönemine tekabül etmektedir (Erkal, t.y., s. 45; Akar, 2021).

Akıllı olmak ise manevi açıdan olgunluğu ifade etmekte olup, bireyin kendi adına sorumluluk alabilmesi ve doğru kararlar verebilmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. İslam hukukunda, bireyin sorumluluk ve görevlerini gereği gibi yerine getirebilmesi için aklî melekelerinin yerinde olması, karar verme ve sağlıklı düşünme kabiliyetine sahip bulunması esas alınmaktadır. Bu konuda Ali ibn Abi Talib (r.a.) (ö. 40/661) ile Abdullah ibn Abbas'tan (r.a.) (ö. 68/687-88) şu rivayet nakledilmiştir: "Çocuğun malına, kendisine namaz farz olana kadar zekât yoktur." (Serahsî, 1989, 2, 162; Kâsânî, 2003, 2, 4). Buna göre çocuk, ergenlik çağına ulaşarak dinen mükellef hâle gelmeden önce zekâtla yükümlü değildir.

3.3.3 Hür Olması

Zekât ibadetini yerine getirecek kişinin bir diğer şartı da hür olmasıdır. Bunun en önemli sebebi, cariye ve kölelerin tam anlamıyla mülkiyet hakkına sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Hürriyet kavramı, bireyin kölelik durumundan bağımsız olarak sahip olduğu doğal ve temel konumunu ifade etmektedir. Kölelik, hürriyeti ortadan kaldırır. Hürriyet, her ne kadar sorumluluk sahibi bireylerde aranan bir kriter olarak klasik fıkıh metinlerinde yer alsada zamanla birçok şey değişmiş ve günümüzde kölelik müessesesi ortadan kalkmıştır. Bu nedenle günümüz fıkıh âlimlerine göre zekât mükellefiyeti açısından hür olma şartı fiilen geçerliliğini yitirmiştir. Zira günümüzde hapisanelerde bulunan bireyler dahi özgürlükleri kısıtlı olsa da mali işlem yapma ve tasarrufta bulunma açısından hukuki ehliyeteye sahiptirler (Serahsî, 1989, 2, 162; Kâsânî, 2003, 2, 4).

3.4. Zekât Verilecek Malda Bulunması Gereken Şartlar

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için belli başlı kurallara uyulmuş olması gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’e genel çerçevesiyle bakıldığında, zekât mükellefiyetleri belirlenirken En’âm Suresi’nde toprak ürünleri ve hayvan sürüleri; Bakara ve Zâriyât surelerinin çeşitli bölümlerinde ise mallar şeklinde ifade edilmiştir (Akyüz, 2006, s. 180). Bir malın zekâta tabi olabilmesi için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

3.4.1 Tam Mülkiyet

Mükellefin belirli bir mal üzerinde tam mülkiyete sahip olması ve bu malı istediği zaman dilediği şekilde kullanma hakkına sahip bulunması gerekmektedir. Yani mal, mükellefin sorumluluğu altında olmalı ve kimse o mal üzerinde hak iddia edememelidir. Zekât vermek aynı zamanda bir tasarruf işlemidir (Karadâvî, t.y., ss. 133-134). Tam mülkiyet ile kastedilen, hukuki açıdan ele alındığında, malın hem mülkiyetinin hem de kullanım hakkının kişiye ait olmasıdır. Çünkü gelir sahibi, malı fiilen elde etmiş ve onun üzerinde tasarruf yetkisine sahip olmuştur (Akyüz, 2006, s. 180).

3.4.2 Nema

Nema tabirinin sözlük anlamı; bereketli olmak, çoğalmak, fazlalaşmak ve artmak gibi anlamlara gelir. Fıkıhî bir mana olarak ise zekâta konu olan bir malın artıcı potansiyele sahip olması şeklinde tanımlanır (Karadâvî, t.y., ss. 133-134). Aynı zamanda Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edildiği gibi: “Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: ‘İhtiyaç fazlasını.’ Allah, düşüncesiniz diye ayetlerini size böyle açıklar.” (Bakara, 2/219). Buradaki “ihtiyaç fazlası” kavramı ile “nema” kavramı kastedilmektedir.

3.4.3 Asli İhtiyaçtan Fazla Olması

Bunun bir diğer ismi ise Havâic-i Asliyye’dir. Bireyin hayatını idame ettirebilmesi için elinde bulunması gereken zorunlu, yani zaruri ihtiyaç maddelerine İslam literatüründe Havâic-i Asliyye denir. Asli ihtiyaç, bir bireyin hem bakmakla yükümlü olduğu kişilerin hem de kendisinin temel ihtiyaçlarını; ev eşyası, barınma, temel gıda, giyim ve ulaşım gibi unsurları ifade etmektedir. İslam dini, temel ihtiyaçlar için belirli bir miktar sınırı belirlememiştir. Bu nedenle temel ihtiyaçlar zamana ve mekâna göre farklılık gösterebilmektedir. Müslüman, asli ihtiyaçlarına yönelik yaptığı harcamalar keyfi veya lüks nitelikte olmamak şartıyla zekâtan istisna edilir (Akyüz, 2006, ss. 188-189).

3.4.4 Nisap

Sözlük anlamı “işaret, sınır, kaynak” gibi ifadeleri içermektedir. İslam fıkıhında ise bir terim olarak “zekâtın farz olduğuna işaret eden zenginlik miktarı” şeklinde tanımlanır (İbn Manzûr, 1414/1994, 15, 341; Feyyûmî, t.y., 2, 626; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1340). Nisap, İslam dini açısından kişinin zengin sayılması için belirlenen asgari sınırı ifade etmektedir. Nisap miktarları Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Buna göre nisap miktarları; altın için 80,18 g (veya yaklaşık 85 g), gümüş için 561,12 g; para ve ticari mallar için ise altın veya gümüş nisabı esas alınarak hesaplanır. Koyun ve keçi için 40 adet, sığır için 30 adet, deve için ise 5 adet nisap miktarı esas alınmaktadır (Şentürk & Yazıcı, t.y., s. 432).

3.4.5. Yıllanma

Bir diğer isim ise Havelânü’l-Havl’dır. Zekâtın geçerlilik şartlarından biri de zekâta konu olabilecek malların veya ziynet eşyalarının üzerinden tam bir yıl geçmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üzerinden tam olarak bir yıl geçmeyen herhangi bir mal için zekât yoktur.” (Nesâî, 1986, “Zekât”, Hadis No: 2435). Bu anlamdan hareketle, bir malın zekâta tabi olabilmesi için üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekmektedir. İslam hukukunda fakihler bu konuda görüş birliğine sahiptirler (İbn Rüşd, 2, 32).

3.5. Zekât Verilmesi Gereken Mallar ve Şartları

3.5.1. Altın ve Gümüş

Nisap miktarına ulaşmış altın ve gümüş için zekât verilmesi gerekmektedir. Bu miktar altın için 20 miskal olup yaklaşık 80,18 grama tekabül etmektedir. Gümüş için ise 200 dirhem olup yaklaşık 561,12 grama karşılık gelmektedir (Mâlik b. Enes, 1994, 1, 302-303; Mevsîlî, 1, 110-112; İlkbahar, t.y., s. 53).

3.5.2. Para

Çağımızda gerek madeni gerekse kâğıt para olsun, zekât verme şartlarına uyuyorsa bunların da zekâtı verilir. Paranın zekâta tabi olabilmesi için belirlenen miktar, 81 gram altın değerine eşit olmalıdır. Bu miktar zekât nisabına ulaşıyorsa, paranın 1/40'ı zekât olarak uygun yerlere verilmelidir.

3.5.3. Ticaret Mülkiyetleri

Ticaret malları ise, ticari faaliyet kapsamında ne kullanılıyorsa veya ticaret amacıyla elde ne bulunduruluyorsa, bunların da zekâta uygunluk ölçüsüne göre değerlendirilip uygun yerlere zekât verilmesi gerekir. Ticaret mallarının zekâtı ele alınırken miktar belirlemede ihtiyaç sahibi kişilerin menfaati esas alınır ve nisap ölçüsü dikkate alınır (Mâlik b. Enes, 1994, 1, 309; Şîrâzî, t.y., 1, 295; Şentürk & Yazıcı, t.y., ss. 443-444). Ticaret mallarının zekâtında esas alınan şey, malın kendisi değil, parasal değeridir. Bu değer 81 gram altın karşılığına ulaştığında, söz konusu malın 1/40 oranında zekâtının verilmesi dinî bir sorumluluk hâline gelir.

3.5.4. Hayvanlar

Allah Teâlâ yeryüzünde çeşitli hayvanlar yaratmıştır. Bu hayvanlardan zekâta tabi olanların zekâtının verilmesi gerekir. Hayvan zekâtı hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadis-i şeriflerde ele alınmıştır. Zekâta tabi hayvanlar arasında sığır, koyun-keçi, manda ve deve yer almaktadır. Zekâtı verilecek hayvanların miktarı şu şekildedir:

Sığır: Sığırların zekâta tabi olabilmesi için nisap miktarı olarak en alt sınır, öncelikle iki yaşını tamamlamış olmaları ve otuz baş sığırın bulunmasıdır (Yavuz, t.y., s. 135).

Koyun-Keçi: Koyun ve keçilerin zekâta tabi olabilmesi için nisap miktarı 40'tır. Bu sayıya ulaşınca kadar 1 adet zekât verilir ve sayı 120'ye ulaşınca kadar bu şekilde devam eder. 121'den itibaren 2 adet zekât verilir. Bu şekilde artışa göre zekât verilecek hayvan sayısı da değişmektedir.

Deve: Develerde zekât nisabı beştir. 5-9 deve arasında 1 koyun, 10-14 arasında 2 koyun, 15-19 arasında ise 3 koyun zekât olarak verilir. Bu şekilde artışa göre zekât miktarı değişmektedir. Develerde zekât için en küçük yaş sınırı üç yaştır ve beş devenin altındaki miktarda zekât yoktur (Buhârî, "Zekât", 57; Ebû Ubeyd, Hadis No: 1176.).

3.5.5. Toprak Ürünleri

Günümüz şartlarında bakacak olursak, tarımsal faaliyetler sonucunda ortaya çıkan masraflar hesaplanarak toplam maliyetten düşülür. Geriye kalan ürün miktarının nisap ölçüsüne ulaşmış olup olmadığına bakılır. Eğer nisap miktarına ulaşmış ise, doğal yollarla sulanan bir arazide elde edilen mahsulden 1/10 oranında; ancak sulama için masraf veya emek harcanmış ise 1/20 oranında zekât verilmesi gerekmektedir (Bilmen, t.y., s. 340).

4. Klasik Fıkıhta Zekâtın Toplumsal Fonksiyonu

4.1. İslam Fıkıh Mezheplerine Göre Zekât Anlayışları

Hanefî mezhebine göre genelleme yapılacak olursa, ortalama refah düzeyinin üstünde bulunan sorumlu kişi; zekâta uygun şartları taşıyan mal varlığının belirli bir miktara ulaşması ve belirli bir süre geçmesi sonrasında, zekâtı almaya hak kazanan maddi durumu düşük gelirlili veya fakir kişilere ulaştırmak üzere Allah rızasını gözeterek bu ibadeti yerine getirir (İbnü'l-Hümâm, 2003, 6, 163; Bilmen, 1970, 4, 77; Erdoğan, t.y., s. 618; Komisyon, 2006, s. 711).

Hanefî ulemâsına göre müellefe-i kulûb (kalpleri İslam'a ısındırılanlar) sınıfına zekât verilmesi günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü Hz. Peygamber döneminde bu sınıf belirli şartlar çerçevesinde uygulanmış ve o döneme özgü bir düzenleme olarak değerlendirilmiştir. Hanefî âlimlerine göre illetin değişmesiyle hükmün de değişeceği prensibi gereği, günümüzde müellefe-i kulûb kapsamına giren kimsenin kalmadığı ve bu nedenle hükmün ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Bu sebeple, müellefe-i kulûb sınıfına dâhil olsalar bile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra gayrimüslimlere zekât verilemeyeceği hususunda görüş birliği bulunduğu belirtilmektedir (Serahsî, 1989, 13, 180; İbnü'l-Hümâm, 2003, 2, 265).

İmam Şafii'ye göre müellefe-i kulûb terimi, henüz yeni Müslüman olmuş kişileri kapsamaktadır. Ancak kalpleri İslam'a ısındırılacak olan kişiler gayrimüslim ise, yani henüz Müslüman olmamışlarsa, bu kişilere zekât verilemez (Nevevî, t.y., 6, 295; Mâverdî, 1999, 3, 83).

Mal sahibine zekâtın vacip olabilmesi için malın nisap miktarına ulaşmış olması gerekir (Hattâb, t.y., 3, 80; İbn Arafe, 1993, s. 140). Müellefe-i kulûb konusunda Mâlikî ulemâsının görüşü de Hanefî ulemâsının görüşüyle benzerlik göstermektedir.

Hanbelî ulemâsı ise müellefe-i kulûb konusunda, bu sınıfa giren kişilerin ihtiyaç halinde bulunmaları durumunda zekât verilebileceğini ve bu hükmün devam ettiğini ifade etmektedir (Buhûfî, 2, 63).

4.2. Zekâtın Tarihi Süreçte Uygulaması

4.2.1. Beytül-mâl

Beytül-mâl Kelime anlamı itibarıyla "mal evi" manasına gelir aynı şekilde de devlet hazinesi anlamına da gelmektedir. Beytül-mâl'in ilk temelleri Hz. Peygamber zamanında atıldığı görülmektedir. Tam olarak 622 yılında hicret olayının gerçekleşmesiyle beraber, hicret edilen yer olan Medine'de kurulacak olan yeni bir devletin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Medine'de kurulacak olan yeni devlet için bir maddi bütçenin olması gerekiyordu. Bunun için Allah Resulü bu konu üzerinde düşünmüş ve bu konu ile ilgili bir şeyler yapmış ve insanları bu zor günlerde birbirlerine kol kanat germelerini her daim birbirlerine yardım etmeye teşvik etmiştir (Hamidullah, t.y., s. 77). Yüce Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed (sav) Müslümanları birbirlerine yardımlaşmaya ve destek olmaya teşvik ettikten kısa bir zamandan sonra Allah'ın ayet indirmesiyle zekât olayı başlamış ve farz bir ibadet olarak Müslümanlara farz kılınmıştır. Zekât farz olarak Müslümanlara kılındığı zaman o dönemde Bedir harbi yaşanmıştır. Bu güzel galibiyetle Müslüman âleminin eline savaşta kazandıkları ganimet malları geçmiştir (Vâkidî, 1989, 1, 17-18). Bundan sonra da başka savaşlar olmuş başka seriyeler başka gazveler yaşanmıştır. Bu savaşlar sonucunda da ganimetler elde edilmiş ve bunlar ihtiyaç sahiplerine verilse bile savaşta elde edilen ganimetlerde yine arta kalan oluyordu ve bunların bir şekilde muhafaza edilmesi gerekiyordu (Zeydan, 2012, 1, 339-340; Algül, 2018, 3, 196).

Hz. Peygamber zamanında devletin ortak gelirinin biriktiği yerin merkezi konusunda birçok görüşün ortak fikrine göre bu yer Mescid-i Nebevi olarak düşünülür. Yüce Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed devrinde Medine ve vilayetlerin de kamu mallarının muhafaza edilmesi sebebiyle belli yerler bunun için ayrılmıştır. Örneğin tarım mahsülleri mescidin belirli bir kısmında "ulliy" ismi verilen kısımda ya da hayvanlar için ayrılan kısım ise "Naki" ismi verilen kısımda tahsis edilmiştir (Altun, 2012, s. 240).

Beytül-mâl Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Hz. Muhammed (sav) vefat ettikten sonra yönetim amaçlı bir halife seçilmiştir. İlk halife olan Hz. Ebû Bekir (r.a) başa gelmiştir ve bu işleyişi aynen devam ettirmiştir (Sabuncu, 2018, s. 139). İkinci halife olan Hz. Ömer (r.a) halifelik döneminde ise Beytül-mâl uygulamaları Hz. Peygamber zamanından biraz değişiklik gösteriyor. Hz. Ömer zamanında devlet gelirlerinin düzenli bir şekilde siyasi otorite ile sağlam bir şekilde kayıt altına alınıp buna uygun olarak bir türlü divan sistemi geliştirildiği bilinmektedir. Hz. Ömer bu gelirlerin dağıtımında belirli bir yol izlemiş kendisi ve etrafındakiler ile bir görüş birliğine vararak devlet gelirlerinin insanlara verilmesinde belirli bir sıralama oluşturmuştur. Akrabalık ilişkisi olarak kan bağı bağlamında Hz. Muhammed'e yakın olması, Müslüman olması, Mekke fethedilmeden önce Medine'ye hicret etmiş olması, özellikle Bedir savaşı başta olmak üzere savaşlara katılmış olması kuralları vardır (Mâverdî, t.y., ss. 297-298; İbn Sa'd, 3, 224). Beytül-mâl'in birden fazla başlık altında gelir kaynağı bulunmaktadır. Müslümanlardan zekât, gayrimüslimlerden de cizye, haraç ve öşür alınırdı. Beytül-mâl'in diğer ikinci başlığı altındaki gelirler ise; hums, fey, yardımlar, mürtedin malı, buluntu mal, hırsızın veya gasabın elinden alınan maldır.

4.2.2. Amiller

Âmil'in kelime manasına bakılacak olursa "zanaatkâr, bir iş yapan, işçi" sözlük manalarına gelmektedir. Hadislerde geçen âmil lafzı genel olarak bakıldığında yönetici manasında geçmekle beraber bir diğer manası ise vergi toplayanlar için de bu şekilde geçtiği yerler vardır. Kur'an-ı Kerim de ise âmil lafzı genel itibarıyla kötü ya da iyi ameller yapanlar için de kullanılmaktadır. Âmil lafzının bir diğer manası ise zekât kısmında görev yapan kişiler olarak da ifade edilmektedir. Âmillerin zekâtın pay alabilecekleri de ifade edilmektedir (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân 3:136, 119; Hûd 11:121; Mü'minûn 23:63; Tevbe 9:60; Erkal, 1991, s. 58). Buradaki bilgilere bakarak İslam hukukunda zekât işleriyle ilgilenen memur kişilere âmil de denilmekteydi. Dört halife döneminde ve Hz. Peygamber zamanında âmil kişiler yalnızca zekât işleriyle ilgili değil genel ifade bakılacak olursa vergi işleriyle meşgul olanlara da âmil denilmekteydi. Geriye dönüp baktığımızda klasik kaynaklara bakıldığında zaman âmilliğin ekstradan vergi işleriyle ilgilenmesi dışında bununla beraber devlet memurluğuna benzerlik gösteren bir şekil göstermektedir (Ebû Dâvûd, "Harâc", 20; Ebû Dâvûd, "Zekât", 55; Tirmizî, "Zekât", 20; Erkal, 1991, ss. 58-60; Yazıcı, 2018, s. 51). Zekât toplayan kişilere âmil denilir ama bu işi yapan kişilere yalnızca âmil kelimesi tek başına kullanılmamaktadır. Hadislere baktığımızda âmilin yanında zekât işleriyle görevli kişilere başka isimlerde verildiğini görmekteyiz.

Ârif, sadakaları gerekli yerlere dağıtımı, maaş ve vergi tahsilatı işlerinde görev alan kişilere verilen isimdir (Münzirî, t.y., 4, 144-148). Âmil, vergi işlerinde görev alan çalışanlar olarak Kur'ân-ı Kerîm de ismi telaffuz edilir (Kur'an-ı Kerîm, Tevbe 9:60). Âmil kelimesinin zekât ayetinde zikredilmemesine rağmen cizye ya da haraç gibi maddi işlerde görev alanların tamamına bu sıfat verilmiştir. Âmilin terimine bakacak olursak burada da anlaşılıyor ki öşür ya da zekâtları toplamak aynı zamanda bu işler ile ilgili başka işlerde görev almak üzere çalıştırılan görevli memurlardır (Yavuz, t.y., s. 396).

Sâ'î, birçok hadiste bu kelime geçmektedir. Bu kişiler de âmiller gibi zekât vermekle sorumlu olan bireylerden zekâtı toplayıp gereken mecralara teslim etmektedirler (Demirhan, 2006, s. 66). Musaddık, kelime manasına indiğimizde sadaka kelimesinden türeyen bir kelime olduğu için zekât işlerinde görev alan kişilere bu ismin verildiği görülmektedir. Fakat bu terim çok da yaygın değildir. Bu terim daha çok devletin sadakaları kendisinin toplattırmaya başladığı vakitlerde ortaya çıkmıştır (Yeniçeri, t.y., s. 76). Âşir, gümrük ve öşürden elde edilen gelirlerin toplanmasında görev alan kişiler için kullanılan bir ifadedir (Münzirî, t.y., 1, 144-148, 566). Hâzin, buradaki terim Beytû'l-mâl'in ortaya çıkmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Beytû'l-mâl ile haznedarlıkta ortaya çıkmıştır. Burada devlet hazinesini korumakla sorumlu olan kişi olarak ifade edilmektedir (İbn Kudâme, 4, 19; Şevkânî, 4, 186; Münzirî, 1, 560). Kâsım, Beytû'l-mâlden hazine adına dağıtım yapan ya da ödeme yapan bir görevlidir (Buhârî, "Zekât", 25). Kâtip, hazineye giren gelirler hakkında kontrol yapan görevli kişidir. Kâbız, hazineye getirilen gelirleri vergi sorumlularından alan ya da gidip yerinde alan ve yazan memurlardır. Hâris, vergileri tahminde bulunan memurlardır, bu Hz. Muhammed (sav) zamanında da bulunmaktaydılar (İbn Hişâm, 3, 369; İbn Hacer, 4, 365; Ebû Ubeyd, Hadis No: 1442-1445, ss. 586-589; Kettânî, 1, 399). Vezzân, madeni paralar ya da madenleri sayım ölçüm gibi işler ile sorumlu olan kişiler için kullanılan isimdir (Demirhan, 2006, s. 69). Hâsib için aslında bir nevi muhasebeci de diyebiliriz. Bunlar genelde daha çok Hz. Muhammed (sav) devrinde ön plana çıkan terimlerdir (İbn Hacer, 4, 411).

4.3. Zekâtın Fakirlik ile Mücadelesi

Fakir kelimesini ele alacak olursak mana açısından Arapça da kırmak, delmek, kazmak anlamından gelen "fakr" kelimesinden gelmektedir. Fakr lafzına tam olarak bakacak olursak tam olarak "omurgası kırılmış kimse" anlamında kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 1414/1994, "fkr"; Râgıb el-İsfahânî, 1996, "fkr"). Zekât ibadeti aslında birçok olumlu sonuçları vardır. Bildiğimiz gibi ağırlıklı olarak mali yani ekonomik bir ibadettir. Toplumda insanlar arasında ekonomik açıdan sosyal statülerde adaletsizliğe ya da toplumda fakirliği tamamen bir çözüme kavuşturmasa bile fakirlik ile mücadele de büyük bir etkisi vardır. İhtiyaç sahiplerini koruyup kollamayı onları yalnız bırakmamayı ve mali açıdan destek olmayı amaçlar aradaki kardeşlik bağı kuvvetlendirilmiş olur.

4.4. Klasik Dönemde Zekâtın Sosyal Adalet ile Dayanışma Aracı Olarak Kullanımı

Zekât Allah tarafından farz kılındıktan sonra belirttiği ölçüler çerçevesinde Müslümanların çevrelerinde fakir kişilere mali yardım etmesidir. Hz. Peygamber zamanında Medine'de farz kılınmış olan bu ibadet Hz. Peygamber döneminde zengin kişilerden alınıp ihtiyaç sahibi muhtaç kişilere verilmesi, kamu otoritesi altında gerçekleştirebilmesi için bölgelerden sorumlu olan valilere bildirilmiştir.

4.5. Çağımız Zekâtın Kurumsal Yapısı

Öncelikle İslam ekonomisine bakacak olursak belirli bölünmeler vardır. Bu bölünmeler şu şekildedir. Öncelikle bir kar elde etme amacı olan işler ya da kurumlar, bir diğeri kar elde etme amacı olmayan daha çok yardım kuruluşlarıdır, gönüllülük esası üzerinedir ve kamu sektörü bulunmaktadır. Öncelikle her Müslüman ülkesinin dini yöneten birimleri farklıdır, bu yüzden bazı ülkelerde dini sistem tam olarak merkeze bağlı bir kurum ya da kuruluş olabilirken bazılarında ise merkez olarak ayrı bir kurum ya kuruluş olabilir. İlk olarak Türkiye'de tam olarak düzenli ya da sistemli bir zekât toplama kaynağı yok denebilecek kadar azdır. Müslüman kişilerin çoğunlukta yaşadığı devletlere baktığımız zaman ya resmi ya da gayri resmi oluşumların bir çalışma içinde olduğunu görmekteyiz. Günümüzde dünyaya baktığımız zaman sayıları kırk olan halkı Müslüman olan devlet vardır. Müslüman devletlerin neredeyse yarısına yakını resmi bir şekilde devletin eli altında zekât faaliyetlerini kurumsallaştırma ile ilgili bir plan ve program yapmışlardır. Geçmişe dönüp baktığımız zaman zekât için temlik esasına uymayan bazı tutum ve davranışlara uygun olmayan bazı görüş ve fetvaların baş göstermeye başladığı görülmektedir (Karadâvî, 2015). Osmanlı Devleti'nde büyük bir öneme sahip olan şahsiyetlerden Şeyhülislâm Ebussuûd 'un (ö. 982/1574) bir fetvası çok dikkat çekici bir şekilde göze çarpmaktadır. Ebussuûd'a göre temlik şartı aranmadan bazen denizde donanmayı takviye bazen de karada orduyu teçhiz için direkt olarak kurumlara yapılacak yardım ve desteklerin zekât kaleminden gerçekleştirilebileceğine dair fetvası dikkat çekmektedir. Şeyhülislam'a göre bireyin Allah istikametinde fakir gazileri gözetip donatma niteliğinde olması kâfidir. Ülkemize bakacak olursak Din İşleri Yüksek Kurulu'da (Müşavere Heyeti) 1964-1965 yılları arasında almış olduğu belirli kararlar arasında bahsini ettiğimiz bu yaklaşıma uygun olarak; ele alınan konuyu aslında bütün hayırlı işleri ele alacak tarzda genişletici bir yorum ortaya koymuştur. Bu meseleye bu şekilde bakılacak olursa ihtiyaç duyulması halinde cami, hastane, köprü, Kur'ân kursu tamiri ya da inşası gibi buna benzer işlerde de ya da kurumlarda da bu

yapılara zekât verilebilir. Ancak daha sonra konunun istismar edilme ihtimali endişesiyle sarf-ı nazarda bulunulmuş, dar temlik faktörüne uygun olarak verilen son kararda, zekâti ihtiyaç sahibi ve fakirin hakkı olarak kabul edip değerlendirmişler, ayrıca zekâtın hayır kuruluşlarına ya da tüzel bireylere verilmemesi, gerektiği ifade edilmiştir (Yücel, t.y., ss. 679-680; Din İşleri Yüksek Kurulu, t.y., ss. 251-252).

5. Sonuç

İslam Hukuku literatüründe zekâtın incelenmesi, bu ibadetin bireysel bir arınma ritüelinin ötesinde, toplumun sosyo-ekonomik tanzimini hedefleyen, zorunlu ve kurumsal bir mali yükümlülük olduğu sonucunu kesin olarak ortaya koymuştur. Zekât, İslam'ın temel direklerinden biri olarak, hem bireyin malını cimrilik ve aşırı hırs gibi manevi hastalıklardan temizlemeyi hem de toplumsal düzeyde adaletli gelir dağılımını ve sosyal dayanışmayı güvence altına almayı amaçlayan çift yönlü bir fonksiyona sahiptir. Zekâtın, fıkhen belirlenmiş nisap, nema (gelir getirici olma potansiyeli), tam mülkiyet ve havelân-i havl (yıllanma) gibi katı şartlara bağlanması, onun keyfi bir sadaka eylemi olmaktan çıkıp, hukuk düzeni içerisinde müeyyideli bir hak ve borç ilişkisi olarak tesis edildiğini göstermektedir. Bu hukuki kimlik, yoksul (fakir) ve düşkün (miskin) sınıfın, zengin malında sabit ve meşru bir hakkı olduğunu kabul ederek, servetin toplumsal kaynaşma aracı olarak kullanımını zorunlu kılmaktadır.

Zekâtın toplumsal işlevi, klasik İslam devlet geleneğinde Beytül-mâl kurumu ve zekâtın toplanıp dağıtılmasından sorumlu olan âmiller (zekât memurları) aracılığıyla merkezi bir otorite altına alınarak somutlaşmıştır. Beytül-mâl, zekât gelirlerinin sistemli bir şekilde toplanmasını ve Tevbe Suresi 60. Ayetle belirlenen sekiz sınıf (masarif) arasında şeffaf ve adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak, dağıtım modelindeki bireysel inisiyatif ortadan kaldırmıştır. Bu kurumsallaşma, zekâtı, sadece bir dini vecibe değil, aynı zamanda devlet için önem arz eden en önemli sosyal himaye ve ekonomik dengeleme politikalarının başı haline getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de malın yalnızca zenginler bünyesinde dolaşan bir servet haline gelmesini engelleme (Haşr Suresi 7) ilkesinin konulması, zekâtın sermaye birikimini denetleyici ve tekelciliği önleyici niteliğini açıkça ortaya koymaktadır; bu da onun modern iktisadi sistemlerdeki anti-damping ve adil rekabet prensiplerine benzer bir fonksiyon üstlendiğini düşündürmektedir.

Çağdaş dönemde, zekâtın toplumsal fayda potansiyelini maksimize etme çabaları, özellikle temlik (zekât malının ihtiyaç sahibinin mülkiyetine geçirilmesi) ilkesinin kapsamı üzerine yoğunlaşan tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Bir kısmı, temlik şartını mutlak olarak uygulayarak zekâtın sadece bireylere ve kişisel ihtiyaç gidermeye tahsis edilmesini savunurken; diğer bir kısmı ise kamu yararını (maslahat-ı âmme) esas alarak, zekât gelirlerinin hastane, eğitim kurumları, köprü yapımı veya ordu teçhizatı gibi geniş çaplı kurumsal ve kamusal hizmetler için de kullanılabileceğine dair genişletici fetvalar sunmuştur (Örneğin Osmanlı Şeyhülislamı Ebussuûd Efendi'nin bazı fetvaları). Modern Müslüman ülkeler, zekât toplama ve dağıtımını resmi veya yarı-resmî kurumlar (Türkiye Diyanet Vakfı, Kızılay gibi) aracılığıyla kurumsallaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu modern kurumsallaşma çabaları, zekâtın daha disiplinli, geniş ölçekli ve sistematik yönetimi hedefini taşımakla birlikte, ülkelerin kendi yasal düzenlemeleri ve fıkhi tercihleri nedeniyle uygulama yöntemleri arasında farklılıklar gözlenmektedir. Bu çabaların ortak sonucu ise, zekâtın bireyler arasındaki ekonomik farkı azaltması ve Müslüman toplumun üyeleri arasında manevi kardeşlik, güven ve bağlılık duygularını pekiştirerek sosyal barışın temelini oluşturmalarıdır. Sonuç olarak zekâta, yalnızca bize verilen bir dini görev olarak bakmamamız gerekir, başka bir perspektiften bakılınca sürdürülebilir İslami bir sosyal düzenin ve ekonomik dengenin temelini oluşturan, hukuken bağlayıcı, etkili ve güncelliğini koruyan mali araç olarak görülmesi gerekir.

Hakem Değerlendirmesi / Peer-review:

Dış bağımsız

Externally peer-reviewed

Çıkar Çatışması / Conflict of interests:

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors has no conflict of interest to declare.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Kurul Onayı / Ethics Committee Approval:

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Ethics committee approval is not required for this study.

Yazar Katkıları / Author Contributions:

Fikir/Kavram/Tasarım - *Idea/Concept/ Design*: **E.Y., M.O.** Veri Toplama ve/veya İşleme - *Data Collection and/or Processing*: **E.Y., M.O.** Analiz ve/veya Yorum - *Analysis and/or Interpretation*: **E.Y., M.O.** Kaynak Taraması - *Literature Review*: **E.Y., M.O.** Makalenin Yazımı - *Writing the Article*: **E.Y., M.O.** Eleştirel İnceleme - *Critical Review*: **E.Y., M.O.**, Onay - *Approval*: **E.Y., M.O.**

Kaynakça / References

- Akar, M. (2021). *Canın ve malın sigortası zekât*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Akyüz, V. (2006). *Zekât*. İz Yayıncılık.
- Algül, H. (2018). *İslâm tarihi* (Cilt 3). Emir Yayınları.
- Altun, K. (2012). Hz. Peygamber döneminde Beytülmal. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(21), 233–252.
- Beğavî. (1997). *Et-Tehzîb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Cilt 8). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bilmen, Ö. N. (1970). *Hukuk-ı İslâmiyye ve ıstılahât-ı fıkhiyye kamusu* (Cilt 4). Bilmen Yayınevi.
- Bilmen, Ö. N. (t.y.). *Büyük İslâm ilmihalî*. Bilmen Yayınevi.
- Bilen, M., & Terzi, G. (2019). Türkiye'de yoksulluk sorunu ile mücadelede zekât kurumunun rolü ve gerekliliği hakkında cami cemaati üzerinde bir araştırma. *İslâm Ekonomisi ve Finans Dergisi*, 5(2), 133–156.
- Buhârî. (2001). *El-Câmi'u's-sahîh*. Dâru Tavki'n-Necât.
- Demirhan, Y. (2006). Hz. Peygamber döneminde zekâtın toplanmasında izlenen yol. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2013). *İslâm ilmihalî 2: Zekât ve sadaka*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2017). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*. Ensar Neşriyat.
- Erkal, M. (1991). Âmil. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 58–60). TDV Yayınları.
- Firûzâbâdî, M. B. Y. (2005). *El-Kâmûsü'l-muhîr*. Müessesetü'r-Risâle.
- Hamidullah, M. (2003). *İslâm'a genel bir bakış*. Beyan Yayınları.
- Hattâb. (t.y.). *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari Halîl* (Cilt 3). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer el-Askalânî. (t.y.). *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*.
- İbn Kudâme. (1968). *El-Muğnî* (Cilt 2). Mektebetü'l-Kâhire.
- İbn Manzûr. (1414/1994). *Lisânü'l-Arab* (Cilt 14–15). Dâru Sâdır.
- İbn Rüşd. (2004). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasid*. Dâru'l-Hadîs.
- İbnü'l-Hümâm. (2003). *Fethu'l-kadîr*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İlkbahar, M. (t.y.). *İslâm hukukunda nisap kavramı ve tespit ölçütleri*.
- Kâsânî, A. B. M. (2003). *Bedâiü's-sanâî fî tertîbi's-şerâi'* (Cilt 2). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Karadâvî, Y. (2015). *İslâm hukukunda zekât* (Cilt 1). Nida Yayıncılık.
- Karaman, H. (t.y.). *İslâm'ın toplum hayatına bakışı*.

- Karaman, H. (t.y.). Zekâtın sosyal fonksiyonu.
- Komisyon. (2006). *Dini kavramlar sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mâlik b. Enes. (1994). *El-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Cilt 1). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mâverdî. (1999). *El-Hâvi'l-kebîr* (Cilt 3). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mâverdî. (t.y.). *El-Ahkâmü's-sultâniyye*.
- Nesâî. (1986). *Es-Sünen*. Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye.
- Nevevî. (1991). *Ravzatü't-tâlibîn* (Cilt 2). El-Mektebü'l-İslâmî.
- Nevevî. (t.y.). *El-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Cilt 6). Mektebetü'l-İrşâd.
- Râgıb el-İsfahânî. (1996). *El-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (S. A. Dâvûdî, Ed.). Dâru'l-Kalem.
- Sabuncu, Ö. (2018). Hz. Ömer dönemi kurumsallaşma faaliyetleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 129–151.
- Serahsî, M. B. A. (1989). *El-Mebsût*. Dâru'l-Ma'rife.
- Şentürk, L., & Yazıcı, S. (t.y.). *İslâm ilmihalî*.
- Şîrâzî. (t.y.). *El-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Vâkidî. (1989). *Kitâbü'l-Meğâzî* (M. Jones, Ed.). Müessesetü'l-a'lemî.
- Yazıcı, M. (2018). Hz. Peygamber döneminde âmillik. *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, 45–62.
- Yücel, M. (t.y.). Türkiye'de güncel zekât problemleri.
- Zeydan, C. (2012). *İslâm uygarlıkları tarihi* (N. Gök, Çev., Cilt 1). İletişim Yayınları.